

שיעורי ליל שבת

שיעור מורינו הגאון רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

גליון מס' 101 – תשע"ח

בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

האם מותר לסעוד את הסעודה השניה של שבת לאחר חצות היום?

**כיצד אכלו הכהנים המקריבים את
המוסף סעודת שבת קודם ההקרבה**

הגאון רבי יהודה אריה דינר שליט"א שאל את רבינו מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שהרי הדין הוא שאין לאכול סעודת קבע קודם מוסף כמבואר בשו"ע (רפ"ו ס"ק ג'), וא"כ לדעת הב"ח שסעודה שניה של שבת שאכלה לאחר חצות לא יצא בה יד"ח כיצד אכלו הכהנים המקריבים את קרבן מוסף סעודה שניה של שבת הרי זמן הקרבת המוסף היה בשעה שישית ואסור לאכול קודם מוסף.

וענה לו רבינו הגר"ח שליט"א על אתר דכיון שחברי המשמרת הנמצאים באותה שבת לא היו יודעים מי מביניהם יעלה בפס לזכות ולהקריב את המוסף ממילא היו אוכלים את סעודת השבת קודם הפיס כדיון, ורק לאחר סעודתם עשו את הפיס ומי שזכה בו הקריב את המוסף.

בימי החורף זמן חצות היום הוא בשעה אחת עשרה וחצי בערך, ומחמת כן רבים אינם מספיקים לסעוד את הסעודה השניה קודם חצות היום, ובפרט בקהילות החסידים שמאריכים בתפילת שבת, ויש לדעת האם שפיר עבדי או לאו.

והנה כתב הרמב"ם (פ"ל מהלכ' שבת ה"ט) "חייב אדם לאכול שלוש סעודות בשבת, אחת ערבית, אחת שחרית, ואחת במנחה", וכתב המגיד משנה וז"ל "נראה לי שדעתו זה לעשותם באלו הזמנים ודבר זה מחלוקת בין הגאונים ז"ל שבעל הלכות כתב שאפילו מפסיק בשחרית באמצע סעודתו ומברך ברכת המזון ואח"כ מברך המוציא וחוזר ואוכל שפיר דמי, ובספר העיתים האריך בזה והעלה שמצוה לעשותם באלו הזמנים והוכיח כן ועיקר".

ושמענין מדברי הרמב"ם שחייב ג' סעודות מחולק לזמנים, שזמן סעודה א' הוא בלילה, וזמן סעודה ב' הוא עד חצות היום, וזמן סעודה ג' הוא מזמן מנחה גדולה שהוא משש שעות ולמעלה, ונמצא א"כ שיש להקפיד לסעוד סעודה שניה קודם חצות היום, וכן משמע מלשון השו"ע (בסי' רפ"ט) שכתב בכותרת הסימן "סדר סעודת שחרית של שבת" ולא כתב 'סדר סעודה שניה', ומשמע שזמנה של סעודה שניה הוא בשחרית דוקא.

ולכאור' ה"ה בסעודת יו"ט יש לסעוד סעודה שניה קודם חצות היום, אלא שיש לעורר דבשמחת תורה מנהג כל ישראל להאריך בקריאת התורה ובהקפות, וסועדים את סעודת היום רק לאחר חצות, וכבר עורר ע"כ בשו"ת אור לציון (או"ח ח"ב פכ"א אות ד').

ועוד יש לעורר דבשו"ע (רפ"ח ס"א) כתב דאסור להתענות בשבת עד שש שעות ואפי' לומד ומתפלל אסור, ולפי"ז כשסועדים סעודת שבת לאחר חצות לכאור' עוברים בכך על האיסור של תענית בשבת.

אלא שכבר עורר ע"כ המג"א (בסי' קנ"ז סק"ב) וחידש ששעות הצום אינם מחושבות מעלות השחר אלא מזמן שקם ממיטתו, והובאו דבריו במ"ב (שם ס"ק ב'), ולפי"ז אותם הקמים מאוחר מותר להם לסעוד סעודה שניה גם לאחר חצות שהרי לא חולפים שש שעות מזמן הקימה עד זמן הסעודה.

אך בשמחת תורה כיון שמאריכים הרבה בקריאת התורה ובהקפות, חולפים שש שעות מזמן הקימה עד זמן הסעודה ולא יועיל פתרון זה, והעצה שם היא לאכול מיני תרגימא בזמן ההקפות כפי שאכן נוהגים במקומות רבים וע"י כך הם אינם מתענים.

ושמעתי בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דדברי המג"א אינם רק קולא אלא גם חומרא, ולמשל מי שקם בשעה ארבע לפנות בוקר מנין שש השעות של איסור התענית מתחיל ברגע הקימה ולכך עליו לאכול ולשתות בתוך זמן זה כדי שלא יעברו עליו שש שעות של צום בשבת.

והעירוני דכל דברי המג"א הם לשיטתו במחלוקתו היסודית עם שיטת הגר"א האם היום הוא מעלות השחר עד השקיעה או מהנץ עד צאת הכוכבים, דדוקא לשיטת המג"א שתחילת היום הוא בעלות השחר שהוא זמן קימתם של בני"א יש מקום לומר שלגבי צום החישוב נעשה דוקא מזמן הקימה בפועל, אך לדעת הגר"א שאין משמעות לזמן הקימה אלא תחילת היום הוא בהנץ החמה אין מקום לומר שלגבי צום זמן הקימה בפועל יחשב לתחילת מנין השש שעות.

אולם כל דברי המג"א אמורים רק לגבי תענית בשבת, אך אי"ז פתרון לענין זמן סעודה שניה של שבת שאינו תלוי בקימה אלא בחצות, וא"כ עדיין צ"ב כיצד ניתן לסעוד סעודת שבת לאחר חצות היום.

והנה כתב השו"ע (של"ד ס"א) "נפל דליקה בשבת אם הוא בלילה יכול להציל מזון ג' סעודות, ובשחרית מזון ב' סעודות, ובמנחה כדי סעודה אחת", וכתב המ"ב שם (ס"ק ב') "כתב הב"ח דאם הוא לאחר חצות היום אפי' אם עדיין לא אכל אין מציל כי אם מזון סעודה אחת ובפרי מגדים מפקפק בזה, ושמעינן שדעת הב"ח היא שאין יוצאים יד"ח סעודה שניה של שבת לאחר חצות היום, ומשום כך גם אם לא אכל לא יציל לאחר חצות אלא מזון סעודה אחת.

ומאידך אף שבדין זה כתב המ"ב שהפמ"ג רק מפקפק בזה, מ"מ בסימן רפ"ח (ס"א) הביא המ"ב בשם הפמ"ג שאם טעם משהו קודם חצות היום ואינו מתענה בשבת מותר להתאחר בסעודת שבת יותר משש שעות, ושמעינן שנקט הפמ"ג להדיא שמותר לאכול סעודה שניה של שבת לאחר חצות היום ודלא כדברי הב"ח.

וכתב באור לציון (שם) שדברי הפמ"ג הם רק לבני אשכנז שאזלי בשיטת הגאונים שהביא הרב המגיד הנ"ל שאין זמנים קבועים לג' סעודות, וכדמשמע מדברי התוס' (פסחים ק"א ע"א ד"ה ובקידושא) דאפשר לאכול כל ג' הסעודות ביום, אך בני ספרד הנוהגים תמיד כשיטת הרמב"ם (כמ"ש מרן באבקת רוכל בסי' ל"ה ובסי' ק"מ, וכן כתב הכס"מ בפ"א מהל' תרומות הלכה י"א) צריכים לנהוג כדעת הרמב"ם שסעודה שניה היא בשחרית דוקא עד חצות, ומ"מ בשעת הדחק יש לסמוך על דעת התוס' והגאונים.

והוסיף שיש בזה נפק"מ גדולה למעשה שאם אכל את הסעודה השניה לאחר חצות ושכח לומר 'רצה והחליצנו' אינו חוזר, דאף שקיי"ל דמי ששכח רצה והחליצנו בשתי סעודות ראשונות חוזר מ"מ כיון שלדעת הרמב"ם עבר זמן סעודה שניה ונחשב כאוכל סעודה שאינו חייב בה שנפסק בשו"ע (שם ס"ז) שאינו חוזר לכך יש כאן ספק ברכות ואינו חוזר ומברך.

ויש לעיין בדבריו, דהנה לגבי סעודה שלישית (בסי' רצ"א ס"ב) כתב השו"ע "זמנה משיגיע זמן המנחה, דהיינו משש

מעולם לא ראיתי בית פשוט כזה רק בביתו של הרב שטיינמן

בהלווית הרבנית הצדקת מרת רחל דבורה ברלין ע"ה אשת הגאון רבי זאב שליט"א ראש ישיבת גאון יעקב ובתו של רבינו מרן הגרא"ל שטיינמן שהשי"ת ישלח לו רפואה שלמה, סיפר בנה הג"ר יוסף שליט"א:

שפעם כשביקר אינסטלטור בביתם אמר האינסטלטור לאמו הצדקת ע"ה: מעולם לא ראיתי בית פשוט כמו הבית שלך, חוץ מבית אחד של הצדיק הרב שטיינמן ברחוב חזו"א 5, ואמר זאת בלי לדעת שהוא מדבר עם בתו של אותו צדיק, ומיד אח"כ אמרה הרבנית לבנה: ב"ה שאיני מביישת את אבא שלי!

שעות ומחצה ולמעלה, ואם עשאה קודם לכן לא קיים מצות סעודה שלישית", ושמעין מדברי השו"ע שיש זמן לג' סעודות ולכן אם סעד סעודה שלישית קודם זמן מנחה לא יצא יד"ח.

ומאיך כתב הרמ"א (שם ס"א) דמי שלא אכל בליל שבת שיאכל ג' סעודות ביום, ולכא' היה נראה שנחלקו השו"ע והרמ"א במחלוקת הרמב"ם והגאונים שהשו"ע אזיל בשיטת הרמב"ם, והרמ"א אזיל בשיטת הגאונים, ועד כאן מתאימים הדברים עם דברי האור לציון.

אך הפלא הוא שמקור דברי השו"ע בענין אכילת סעודה שלישית קודם זמנה, ומקור דברי הרמ"א בענין מי שלא אכל בליל שבת הוא מדברי הרא"ש וא"כ מוכרח שאין מחלוקת ביניהם.

ולכן נראה שאף לדעת הרמ"א יש זמנים לסעודות שבת כדברי הרמב"ם, אלא שאם לא עשה הסעודה בזמנה יש לו אפשרות להשלימה, ולכן יכול להשלים את סעודת ליל שבת ביום, אך אם הקדים את הסעודה השלישית לבוקר לא יצא יד"ח שהרי עשאה קודם זמנה, וכן אם הקדים את הסעודה השניה של יום ועשאה בלילה לא יצא יד"ח שהרי עשאה שלא בזמנה, ואין מחלוקת בין השו"ע לרמ"א.

ונמצא לפי"ז דאף לדעת השו"ע מי שלא אכל בלילה יכול להשלים סעודתו ביום, ויתכן שאף לשיטת הרמב"ם הדין כן, וא"כ כיון שסעודה לאחר חצות נחשבת כסעודת השלמה המחויבת, ממילא אם שכח בה 'רצה' צריך לחזור ולברך ככל סעודה המחויבת, ודלא כדברי הגאון בעל האור לציון, ובפרט שלא מצינו לאחד מן הפוסקים שכתב כחידושו של האור לציון שמי ששכח רצה לאחר חצות אינו חוזר ומברך.

ולפי"ז אף דלכתחילה יש לסעוד שניה קודם חצות היום, אבל בודאי שיש ללמד זכות על האוכלים אחר חצות כמבואר בדברי הרמ"א לענין סעודת ליל שבת דמי שלא אכל סעודת לילה שיאכל סעודה נוספת ביום.

והנה כתב המ"ב (רצ"א סק"ו) דאף שכתב הרמ"א דמי שלא אכל בליל שבת שיאכל ג' סעודות ביום מ"מ מצדדים האחרונים שאם שכח 'רצה' בסעודה שניה אינו חוזר ומברך, והטעם הוא כמבואר בשערי תשובה דשם סעודה שניה ביום היא כסעודה שלישית שא"צ בה פת ולכן אין חוזר ומברך.

וצ"ע דלגבי יו"ט כתב המ"ב (בסי' קפ"ח ס"ק כ"ו) דמי שלא אכל סעודה בליל יו"ט אם כשהשלים ביום ואכל את הסעודה השניה שכח את ההזכרה בברכת המזון חייב לחזור ולברך משום שחייב לאכול פת בסעודה זו, וקשה במה שונה יו"ט משבת.

וצ"ל דדוקא לגבי שבת שמצינו סעודה שלישית במיני תרגימא אמרינן שאף סעודת התשלומין יכולה להעשות במיני תרגימא, אך ביו"ט שלא מצינו כזאת לא אמרינן שבמיני תרגימא יוצא יד"ח בסעודת התשלומין.

(נכתב ע"י אחד השומעים)

”וַיֵּלֶן שָׁם כִּי בָא הַשֶּׁמֶשׁ” (בראשית כ”ח י”א)

וכתב רש”י וז”ל: היה לו לכתוב ויבא השמש וילן שם, כי בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם, והוא מחז”ל (חולין צא:): ‘אמר הקב”ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה מיד בא השמש’.

והדברים צריכים ביאור דהנה נתאר לעצמינו שבעל חברת חשמל המספק תאורה לכל הארץ ויש לו ידיד שהוא אוהבו בתכלית, ואירע יום אחד שאותו ידיד הפריע לו האור, האם יעלה על הדעת שיבא אותו מנהל חברה ויסגור את החשמל לכל הארץ כדי שהאור לא יפריע לאותו ידיד?

וא”כ כיצד נבין שהקדים הקב”ה את שקיעת החמה, ובכך הפסיקה השמש להאיר לעולם כולו בשביל אדם אחד?, אך האמת שאין זו תימה כלל דבאמת כל זריחת השמש בעולם היא לצדיקים דשמש מלשון ‘משמש’ וכמאמר חז”ל: ‘שימושה עדיף מלמודה’, אלא שאגב זה שהשמש זורחת לצדיקים נהנים ממנה אף שאר העולם.

וא”כ זריחת השמש היתה עבור יעקב אלא שכל העולם נהנה ממנה אגב יעקב, אבל ברגע שאותו צדיק היה צריך שהשמש תקדים את שקיעתה, מיד היא שקעה והחשיכה את העולם שהרי רק עבורו היא זרחה ולא עבור שאר בני האדם, (עי’ בזה בספר ‘בד קודש’ עה”ת למר”ר מרן הגרב”ד פוברסקי שליט”א, מהדר”ב).

”ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה” (בראשית כ”ח י”ב)

בספרים הק’ כתבו שהסולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה מרמז על האדם שבסולם נעשות שתי פעולות, עליה מלמטה למעלה, וירידה מלמעלה למטה, ואין בזה אמצע, או עולים או יורדים, וכיוצא בזה האיש היהודי או שהוא עולה מעלה מעלה או שהוא נופל מטה מטה, אין בזה אמצע!

וידועים דברי הגר”א במשלי על הפסוק “אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה” (משלי טו כד) ופירש הגר”א דהאדם נקרא ‘הולך’ שצריך לילך תמיד מדרגה לדרגה, דאם לא יעלה מעלה מעלה אזי ירד מטה מטה כי בלתי אפשרי שיעמוד בדרגה אחת.

ובבעל הטורים כתב “סולם” בגימטריה “קול” שקול תפילת הצדיקים הוא סולם למלאכים לעמוד בו, וכן עלה המלאך בלהב הקרבן, והתפילה היא העבודה, לכך כל מי שמכוין בתפילתו הסולם שלב בשליבותיו ויכולים לעלות בו, ע”כ, ונמצא שכשהאדם שלם בתפילותיו הסולם שלו יציב והמלאכים מעלים את תפילותיו אבל אם הסולם לא יציב התפילה ח”ו אינה עולה כדבעי וההפסד הוא נורא.

”ויקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה’ במקום הזה ואנוכי לא ידעתי” (בראשית כ”ח ט”ז)

ופרש”י ואנכי לא ידעתי שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה, והנה על שכיבת יעקב במקום ההוא כתוב “והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה” – ואחז”ל שכאן הובטח לו בנביאות כל היעוד העתידי עד סוף כל הדורות, שכל ארץ ישראל קופלה תחתיו והובטח לו “והיה זרעך כעפר הארץ”.

וראו זה פלא דאם היינו נשאלים מה היתה מחשבתו הראשונה של יעקב אבינו ברגע שהקיץ משנתו אחרי כל ההבטחות והיעודים ומראות הנבואה הגדולות בלילה הזה ודאי היינו משיבים שנתמלא ברגשי שמחה גדולה על כל ההבטחות והגילויים הנוראים הללו, אך באמת יעקב אבינו קם נפחד וירא לנפשו היאך ישן במקום קדוש שכזה ואמר שאילו ידעתי לא ישנתי, והדברים הם נוראים למתבונן האם זה סיבה לוותר על כל ההבטחות והגילויים הנוראים שזכה להן?

אבל אצל יעקב אבינו אין כאלה חשבונות, אם אי”ז ראוי לשכב במקום קדוש שכזה אז מוותרים על הכל!, וזכורני שכשהייתי בחור בישיבת פוניבז’ היה יהודי שהיו מביאים לו מזוזות והיה אומר לאנשים גילויים עליהם ומטיב להם, והיתה אליו נהירה של הרבה אנשים, ועמד מרן הגרא”מ שך זצ”ל ואמר שלא יכול להיות שמדבר רע יצא דבר טוב, שהרי אסור להוריד מזוזות והאיך תצא ברכה מאיסור?